

לייזר וולף *

על סופרי יידיש הרבים, שניספו בשנות מלחמת העולם השנייה, נמנה גם המשורר הצעיר לייזר וולף, איש וילנה. בשנת 1955 פרסמה הוצאת הספרים 'ציקא' בניו-יורק קובץ שירים משלו. קובץ זה אינו כולל אלא חלק מעיזבונו הספרותי, ואולי רק פירור זעום מכל מה שכתב וממה שאבד. ומה שאבד אבד – ולא נשתיר אף שריד ממנו. בני עירו וידידיו לייזר ראן ואברהם סוצקבר כתבו איש איש מסה מעולה, שהוקדשה לזכרו. מסתו של לייזר ראן הופיעה כהקדמה לקובץ השירים הנ"ל, ואילו מסתו של אברהם סוצקבר ראתה אור בכתבי-העת די גאלדענע קייט ולהלן בספרו *בנים לייענען פנימער*².

לייזר וולף מעורר עניין מתוך שלוש נקודות-ראות: מבחינת אישיותו המקורית, מבחינת היותו משורר יידיש, שיצאו לו מוניטין באיכות שירתו וחיידושיה ובחבר פעיל בתנועת 'פרימלאנד' בפולין שלפני החורבן השלישי. אילו לא היה ניספה באסיה המרכזית הרחוקה של ברית-המועצות בגיל 33, היה יכול עולמה של ספרות יידיש לחגוג השנה את יום הולדתו ה-50³. כותב השורות האלה זכה פעמיים להיות קשור עם לייזר וולף הן בתחום האידיא-אירגוני והן בתחום האישי-חברי. זה היה בשנים 1931-1932 ולהלן בשנים 1938-1939. בתקופות קצרות אלו היתה לי הזדמנות להתבונן ולהכיר מקרוב את חייו ואת יצירתו.

שמו האמיתי היה משה-לייזר מקלר. בשנת 1932 הוא חיבר אוטוביוגרפיה קצרה. הוא פותח אותה בוז הלשון: "נולדתי ב־1910, בוילנה, בבית הורים עניים. אבי היה צָבָע, אמי – עקרת בית. אני הייתי ילדם הרביעי ובנם השלישי, כך שהולדתי לא גרמה להם שמחה רבה." את כל יתר ימי חייו הוא בילה בדלות מרה ואף לא זכה לשמחות רבות.

כימי מלחמת העולם הראשונה הוא למד קרוא וכתוב מפי רבי, שהגיע לוויילנה כפליט-מלחמה. עם גמר המלחמה קמה והתפתחה בוילנה רשת של בתי-ספר

* פרופ' מיכאל אסטור פרסם מסה זו ביידיש בכתבי-העת *אויפן שוועל* (ניו-יורק, אוקטובר-נובמבר 1960, עמ' 6-10). כותרתה במקור היה 'לייזער וואָלף: דער מענטש, דער ריכטער, דער טעריטאָריאַליסט'. *אויפן שוועל* היה בימים ההם בטאון התנועה הטריטוריאליסטית 'פרימלאנד', שהמחבר היה אחד ממייסדיה ומנהיגיה, וכן חיבר את ספר תולדותיה *געשיכטע פֿון דער פֿרימלאַנרליגע און פֿונעם טעריטאָריאַליסטישן געדאַנק*, ניו-יאָרק/בוענאָס אפרעס, 1967. מיכאל אסטור היה גם ידיד אישי קרוב של המשורר, ומסתו היא בעלת ערך רב במחקר חייו ושירתו של לייזר וולף.

מודרניים, שלשון ההוראה בהם היתה יידיש, ולייזר וולף הלך בחשק רב ללמוד באחד מהם.

בבית־הספר העממי היהודי נוצר מגע ישיר בינו לבין הספרות ביידיש, ואף התעורר בו הרצון ליטול בידו את קולמוס הכותב. הוא הראה לי מקץ שנים את עיתוני־הקיר של התלמידים, שהיו כתובים ביד, והוא כבר היה לא רק אחד הכותבים, אלא גם העורך עצמו. ואז גם קפץ עליו הרעבון־לספרים. בכיתות האחרונות הוא קרא ובלע כל־כך הרבה ספרים, עד כי סיכן את בריאותו. הרופא ציווה עליו להפסיק את לימודיו, לצאת לאוויר הצח ולעסוק בספורט. והנה פנה החולם השתקן והעצור אל משחק הכדורגל, ומקץ זמן לא רב הוא הפך לשחקן שרוף ומנוסה. משחק זה סייע לו במידה רבה להתגבר על ביישנותו ועל חוסר־הבטחון שלו. אך אחר כך הוא חזר בשקידה אל הקריאה והכתיבה. הודות לצמאון שלו לדעת התעשר והלך מטען ידיעותיו, והודות לכשרונותיו הבלתי רגילים הוא למד שורה של לשונות בקלות מפתיעה, והדהים את זולתו בידיעה רבה, אם כי לא שיטתית של היסטוריה, גיאוגרפיה ופילוסופיה. את ספרות העולם הוא הכיר על רוחבה ועומקה. יתר על כן, הוא הצטיין בכושר עבודה מעולה ופוריות מעוררת פליאה.

עם כל זאת לא חיכה לו אף קורטוב של אושר על מפתן חייו העצמאיים. אי אפשר היה להעלות על הדעת סיכוי של לימודי המשך. כלום היה עליו ללכת אל בית־מלאכה? או שמא להכשיר את עצמו כעובד בחנות? משפחתו לא תבעה זאת ממנו – היא עמדה על כשרונו הספרותי ואף העריכה אותו. להתפרנס משירה ביידיש היה כמובן, בלתי אפשרי. יתר על כן, הטבע גרם לו עוול בעיצוב מראהו החיצוני. הוא היה נמוך־קומה, בעל רגליים עקומות, וצבע עור פניו היה אפרורי וחולני. שערותיו החלו לנשור בגיל צעיר ומראהו החיצוני לא היה בו כדי למשוך לבבות. עובדות אלו עוד הגבירו את מידות ההסתגרות העצורה וההיבדלות שבו.

זהו אולי אחד הפירושים של העובדה, עליה מצביעים הביוגרפים שלו, שעל אף המוטיבים הארוטיים הרבים בשירתו, איש לא ראה אותו בחברת נערה ואף לא שמע דבר על סיפור אהבה כלשהו בחייו. מכל מקום, הוא לא זכה כנראה אפילו לקורטוב של הנאה, וחוויה כל־כך טבעית כאהבה בחייו של איש צעיר לא חדרה אל ד' אמותיו. נעוריו היו אחוזים ושזורים בדלות, באפרוריות ובחוסר מזל.

מאין אפוא פרץ כמעין המתגבר שפע כזה של יצירתיות, במידה רבה כל־כך של אומץ לב והעזה בביטוי ותפיסה כה כוללת ובלתי מרוסנת של התימאטיקה? אנשים רבים, שהכירו פחות או יותר את העלם לייזר מְקֶלֶר מן הפרבר סְנִיפִישוֹק בוויילנה, תמדהו והתקשו לזהות אותו בפרסומים הספרותיים ובקבצים בכינויו לייזר וולף. ורק בחוג חבריו הקרובים – בדרך כלל צעירים ממנו – היתה הקונכיה נפתחת וניתן היה להבחין בתחתיתה בפנינה החבויה בה, פנינת הרוח החריפה והעמוקה. ואמנם אפשר, שפנינים אלו אכן היו שחורות, באשר כך הוא כינה את קובץ שיריו הראשון שוואַרצע פערל (פנינים שחורות), וארשה, 1939, אך הן היו אמיתיות ולא מזויזפות. במלים ספורות, בנעימה בלתי חפוזה ובקול עמום במקצת, עם גיווני טעם מעמיקים בסיומו של כל משפט, היה פותח לייזר וולף ושופך מפיו פאראדוקסים

פקחיים, מתוחכמים, פתגמים נועזים ושוזר קשרי־רעיונות מקוריים. חברו לעט אלחנן ווגלר, אף הוא מחבורת יונג־וויילנע (וילנה הצעירה), העיר מתוך זכרונו: "פיו דיבר מעט ועוד פחות מזה צחק, אך באמצעות האירוניה השופעת ממנו הוא היה מצחיק את זולתו."

רק לעיני ידידיו הקרובים במיוחד הוא היה מרים את המסך, שמאחוריו הסתיר את החלק המכריע של יצירתו. משונה לומר את זה, אך אפילו בבואו לבחור מתוך כתביו חומר להדפסה ניתן היה להבחין במעצור פנימי כלשהו, כעין ביישנות או אף אי אמון כלפי זולתו. מעודו הוא לא השמיע דבר על יצירתו מתוך גילוי לב, ואף רמז לא העלה על דל שפתותיו, אך במעמקי נשמתו הוא בוודאי הרגה וחשב, שהאפוריזם 'עולם־גולם' (אין הקהל אלא גולם) הוא קולע, ושיצירות אמנות יפות, מתוחכמות ומשוכללות הקהל בלאו הכי לא יתפוס ולא יבין. יתר על כן, אין לקהל צורך באמנות לשם אמנות, והוא מבקש לעצמו משהו מגרה ופיקאנטי. והוא היה אמנם מגיש לקהל קוראיו רק את מה שחשב בעצמו כנוח לבריות ומבוקש על־ידם. אלא שהיתה בו המגרעת המצערת שדבקה במחברים רבים, דהיינו חוסר ההבחנה בין יצירות טובות לבין טובות־מהן. חבל מאד, שבשעת הכנת הקובץ שוואַרצע פערל לא עמד לידו ידיד בעל תשומת־לב ורגישות וחוש הבחנה בשירה, שהיה מסוגל לעזור לו לבחור את היצירות בעלות הערך הרב ביותר ולדחות ולסגן את החלשות והמקריות, ואולי אף לתקן החמצות והתחלקויות מצערות, שחדרו אל שורותיהם של שירים מעולים. שנים אחדות לפני כן הוא קרא באוזני מתוך מחברות חבויות וסמויות מעין רואים ממש אוצרות של שירה אמיתית, שלא זכה כלל להביאם לאור. כאשר באים לקרוא את שירי ליזור וולף שנתפרסמו, יש לתת את הדעת ולזכור, שהכשרון הפיוטי האמיתי שלו היה נעלה בהרבה מן הרמה הממוצעת של כל מה שהצליח לפרסם.

מה שהדהים ממש כלפי חוץ בכשרונו של ליזור וולף היה כושר העבודה שלו והפוריות העצומה של תוצאות מאמציו. וכן עשוי היה להפליא היקפה האדיר של יצירתו לנושאה וסוגיה. לא נמצא ז'אנר, שהוא לא יצר בו בהצלחה גמורה. הוא היה משורר בכל רמ"ח אבריו, שכתב יצירות ליריות, סאטירות, פארודיות, באלאדות, פואימות; הוא היה מסוגל לכתוב יצירות סוריאליסטיות, אשר בהן 'גבלה הגאונות בשגעון', כדברי יוסף אופטושו, ומבלי לקום מעל שולחנו הוא יכול היה לכתוב שיר ילדים תמים, ענוג וצלילי, מתוך כוונה לפרסמו באחד מכתבי־העת לילדים. ולא היה קשה לו כלל לדלג מן הנאטוראליזם הקיצוני של תאור אורח־החיים העממי אל רומאנטיקה דמיונית רבת תחבולות ותעלולים. ליזור וולף נהג בשירתו ממש כבחומר שבידי היוצר, פּאָמָנָת היתה אָמָנָתו בידו. הוא היה מוכן למלא הזמנות סוציאליות, אפילו מתוך הסתגלות אל הנעימה הרווחת בעלון השמאלני, שהוא כתב לפי הזמנתו, ולהודיע שם, שההמונים אינם זקוקים כלל לאמנות לשם אמנות. אלא לאמיתו של דבר ליזור וולף המשורר לא יצר אלא אמנות לשם אמנות. הוא כתב לעצמו, כאילו למען שולחן הכתיבה שלו. הכתיבה היתה לו בבחינת כורח פנימי. יום הוא הקדיש לכתיבה שעות אחדות. ההשראה לא היתה קיימת לגביו כאורח נדיר הפוקד אותו מן השמיים. הוא היה

מסוגל לכתוב בכל מצב, וכל אימת שהתחשק לו. ולא היתה זו כתבנות גראפומאנית.

פעם אחת, והיה זה ב־1930, הוא הגיע לשיא כמותי של ההישג הפואטי: במשך כחודש ימים כתב 1001 שירים, אלף שירים ושיר. אלה היו אמנם שירים קצרים – בני 4 שורות עד 12, ולעתים רחוקות גם ארוכים יותר. חלקם הקטן של שירים אלה הוא פרסם אחר כך. על אף טיבם הנסיוני הבולט הרי השירים שירים, שיש בהם משקל וחרוז, תמונות מיוחדות, עלילות, פתגמים ומונולוגים ליריים. זו היתה מעין הדגמה נסיונית, שניתן היה על פיה לשער את כשרונו הבלתי נדלה של המשורר לברוא שירים. אלא שמלבד שירה הוא כתב גם פרוזה – סיפורים, נובלות, רומאנים, ואף דראמות, לרבות יצידות משונות בעלות זאנר מעורב, כאשר קטעי פרוזה היו שזורים בקטעי שירה. כאמור, לא הרבה שרר, לצערנו הרב, ממעשי היצירה של לייזר וולף. קשה להגזים בהערכת הנזק שנגרם לספרות בידיש.

לייזר ראן מנסה לאפיין את המסלול השירי של לייזר וולף בזו הלשון: "קוויי השתייה בשירו של לייזר וולף מצטיירים בנסיון המקורי דווקא לזוג סאטירה עם רומאנטיקה ועצב לירי עם סארקאזם. ולפיכך לייזר וולף מקורי ביותר בשירי הגרוטסקה שלו. עם כל הלעג הזאבי שלו, המרירות והברוטאליות, מסוגל המשורר הזה להיות גם עדין מאד ומאד וסנטימנטאלי, כאשר אירוניה חכמה אופפת אותו. החזיון הפואטי הגרעיני מתבלט יותר בליריקה הענוגה מאשר בפלאקאטים הקוראים בצבעים צועקים למרי ולמחאה סוציאלית" (בהקדמתו, עמ' 14).

יחד עם לייזר ראן עלינו להיות מלאי פליאה להיקף הגיאוגרפי, ואולי מוטב לומר – הקוסמי, של הנושאים שעניינו את לייזר וולף והטרידו אותו. והרי האברך הזה מפרבר סניפישוק מעורו לא יצא מווילנה עד 1939. והוא הציג לא רק שורה נפלאה של טיפוסים יהודים עממיים ונופים עירוניים שונים, שלא ראה ממש בעיני הבשר, אלא גם התרומם על כנפי דמיונו ונישא על פני עולם ומלואו, על פני כל התקופות, ואפילו מעבר לתחומי כוכב הלכת שלנו.

אחד הז'אנרים, שהיו אהובים עליו במיוחד, היה עיצוב דיוקנאות קצרים וכבושים של סופרים מפורסמים, של אמנים והוגי דעות, כגון בודהה, ליאונרדו דה וינצ'י, ברוך ספינוזה, גיתה, ביירון, בטהובן, פושקין, יסנין, אדגר פו, ומבין היהודים – הגאון מווילנה, שלום-עליכם, פרץ, מנדלי מוכרספרים ועוד. הוא קלט באורח קולע את קווי האופי המיוחדים של כל אחד מן האישים, ואף הצליח לתפוס ולהזדהות עם הסגנון והלך-הנפש של כל אחד מהם ולחקות באורח אמנותי את לשונו.

השיר הראשון של לייזר וולף שפורסם ראה אור בשבועון ליטערארישע בלעטער (דפים ספרותיים) בווארשה ב־1926. מקץ שנים אחדות הוא הצטרף לחוג חדש של פועלים צעירים, שהיו גם סופרים ומשוררים בראשית דרכם. הם קראו לעצמם יונגי ווילנע. לחברה זו נכנס לייזר וולף "במצעד הגיגי אל ספרות יידיש" מעל דף מיוחד של העתון היומי 'ווילנער טאג' (היום של וילנה), שהועמד לרשותו באדיבותו וידידותו של העורך הפילולוג הידוע של יידיש, המבקר והיסטוריון-הספרות זלמן רייזען (1887–1940).

אחדים ממיסדי החוג פרשו במשך הזמן, אחרים הצטרפו. בשנות ה־30 מנה חוג

הסופרים והציירים 'יונג'ווילנע' תשעה גברים צעירים ושתי נשים צעירות, ששמעם כבד-המשקל יצא לפניהם לא רק בוויילנה אלא גם בכל רחבי העולם היהודי. 'יונג'ווילנע' לא היתה אסכולה ספרותית. כל אחד מחברי החוג הלך בנתיב העצמי שלו. איחודה אותם רוח של שותפות מסוימת, של ראדיקאליזם חברתי וההרגשה, שאין ביכולתם לארגן הופעות ספרותיות ולהוציא לאור חוברות ספרותיות אלא רק באמצעות הסולידאריות החברית והפירגון ההדדי. לייזר וולף היה אחד מן המקובלים ביותר בחבורת משוררי 'יונג'ווילנע', אף כי מקץ שנים אחדות עלו אל המקום הראשון הכשרונות הפואטיים האדירים של חיים גראַדָה ואברהם סוצקבר. אף על פי כן נשאר לייזר וולף מקובל ואהוב על הקהל בוויילנה ואף משך את תשומת ליבם של חוגים ספרותיים בפולין ואף מעבר לים. בארצות הברית הוא זכה לידידות חמה ומעודדת מצד המשורר ועורך כתביהעת די צוקונֶסט (העתיד), אברהם ליאָסין.

ברם, עם כל היותו אחוז ועסוק ביצירה ועל אף מידות הביישנות והמעצורים, לא היה לייזר וולף פורש מן הציבור. שני הביוגראפים שלו, לייזר ראן ואברהם סוצקבר, מגזימים בהדגשת הפרט הזה. אדרבה, לייזר וולף נמשך עוד בימי נעוריו המוקדמות לחברה רחבה יותר, לעבודה עם המונים. בין השנים 1927 ו-1934 היתה קיימת בוויילנה תנועת נוער צופית בלתי מפלגתית, שכינויה היה בין (דבורה)⁵. היא הכריזה על עצמה כתנועה יידישיסטית, ואף היתה סוציאליסטית כללית מפני השקפותיהם הבלתי מפורשות והבלתי מוגדרות של חבריה. לייזר וולף התקרב אל התנועה הזאת, כתב לה שירים, שנודעו בשם 'בינישע לידער' (שירי 'בין'). באביב 1931 הוא הצטרף רשמית לתנועה והוצב מיד בראש אחת החוליות המבוגרות של בנות. עובדה זו מכחישה, דרך אגב, את טענתו של סוצקבר, שלייזר וולף כאילו נמנע באורח עקבי מלהימצא בחברת בנות.

האוירה העליזה ומלאת שמחת-החיים של ה'בינים' הצעירים העניקה ללייזר וולף סיפוק אמיתי, אך הרפיפות האידיאית של הארגון והמבנה הבלתי דימוקראטי שלו הביאו אותו מקץ חודשים אחדים אל מסלולה של האופוזיציה, שהתהוותה בתנועה ממנה ובה. מגמת האופוזיציה היתה שידוד מערכות קיצוני וטראנספורמאציה של ה'בין'. בוועד המנהל החשאי של האופוזיציה נכללו לייזר וולף, אברהם סוצקבר, אהרן בֶּרְסְטוֹבִיץְקִי, שהיה להלן ליושב-ראש של תנועת הנוער הטריטוריאליסטית שפֶּאַרְבֶּער (נץ) וכותב שורות אלו. לייזר וולף גילה מידה רבה של העזה עקרונית ודבריו, שהיה קורא מן הכתב, הצטיינו בבהירות ובנעימה חריפה במיוחד. הסוף היה שלייזר וולף היה בין הראשונים שהוצאו מן התנועה, וכל האופוזיציה, אף כי היו לה הצלחות, נחלה תבוסה והתפוררה. אך היא הניחה ירושה אידיאית: במאבק על הנהגת ה'בין' ובוויכוחים הפנימיים ערצבה התוכנית של תנועה צופית-סוציאליסטית בעלת אופי אחר. עלתה הצעה להגשים תוכנית זו מחוץ למסגרת של תנועת ה'בין', והיה מי שהציע לתת לתנועה החדשה את השם 'שפֶּאַרְבֶּער'. לייזר וולף השתתף בהתיעצויות הראשונות ובנסיונות הארגון הראשונים, אך התבוסה ב'בין' ציננה את התלהבותו. מכאן ואילך הוא הכריז על סיסמת חייו בוז הלשון: 'עולמי הוא בספרות ובחוג מצומצם מאד של חברים טובים'. הנסיונות הראשונים בשנת 1932 עלו על

שרטון, המשתתפים החלו לריב בינם לבין עצמם מרוב צער וחרון, וללייזר וולף אבד בימים ההם כל "החוג המצומצם של חברים טובים". והוא חזר והתכנס מחדש אל קונכייתו.

אבל בפרוס השנה 1933 התארגן על אף הכול ה"שפאָרבער", והפעם באורח יציב. אל התוכנית הקודמת של הצופיות הסוציאליסטית נצמד היסוד האידאיהפוליטי החשוב ביותר, שהיה חסר שנה אחת לפני כן: הטריטוריאליזם. החבורה הקטנה הופיעה בציבור בפרסומי תעמולה, ולייזר וולף היה בין אלה, שיצאו לעומתה ונגדה במאמרים חריפים.

בימים ההם נפרצו בקרב הנוער היהודי הלכי רוח מהפכניים מאד, לרבות אהדה פחות או יותר פעילה לקומוניסטים. לייזר וולף מעודו לא היה חבר המפלגה הקומוניסטית או אף שייך לפריפריה הפעילה והמאורגנת שלה, אך השאיפה לאידיאל חברתי כלשהו בחיים והצמאון להשמיע ולעורר הדים קרבו אותו אל האגף השמאלני, וגם דחפו אותו לחבר מספר פלאקאטים של תעמולה – במידה שהיתה עדיין מותרת בפולין הפאשיסטית למחצה.

לא רק הלאומנות של ה"שפאָרבער", אלא גם עצם עלייתה ותקומתה של החבורה הזאת, שהוא ראה אותה כשובקת חיים לכל חי ואף קבורה סופית, הניעו אותו לפרסם מאמר תוקפני משובץ בלעג לייזר-וולפי טיפוסי ומלווה בקאריקאטורה. במעשה זה הוא סגר לעצמו את דרך השיבה ל"שפאָרבער" לשנים אחדות.

אך אהדותיו השטחיות למדי לקומוניזם התנדפו חיש מהר. לייזר וולף חש את עצמו גלמוד מאד ואובד-דרך. הוא השיל מעצמו לא רק את מסכת צייר-הפלאקאטים המהפכני, אלא אפילו את המסכה האינטימית יותר של בעל דמיון טעון לעג סאראקאסטי. מסכה זו עזרה לו בלי ספק להתגבר על עצבובית חייו. בשיר שכתב לאחותו, בשנת 1937 בערך, נשמעות נעימות פשוטות וכנות:

כ'בין אַלט געוואָרן, שוועסטער מינע,	הַנָּה זְקֵנְתִּי, אַחֹתִי,
איך האָב פֿאַרלאָרן אַלע וועגן,	אַבּוּד אָבּוּד לִי שְׁבִיל וְאוֹת,
און מיר איז אומעטיק צו זײַן,	וְכֵּה עֲצוּב לִי לְבָדִי,
ווי אויף אַ פֿעלד בײַ נאַכט אין רעגן.	כְּבִלִיל הַנְּשָׁם כָּאן לְהִיּוֹת.
די פֿרײַנד זײַנען אַוועק פֿאַרויס,	כֹּל יְדִידֵי הַלְכוּ רְחוּק,
איך בין געבליבן שטיין אין מיטן,	נְשָׂאֲרֵתִי כָּאן גִּלְמוּד, עֲצוּר,
אַזוי ווי אויף אַ לאַנקע בליבט	כְּמוֹ כְּאֶחָד הַיְרוּק
אַ בערגל גראָז ניט אָפּגעשניטן.	גְּבֻעֹל חֲצִיר בְּלִתִּי קְצוּר.

ואף להלן הוא חוזר: "ידידי הרחיקו לכת קדימה, ואילו אותי עצרו הצער והספק..." – מי הם אותם הידידים ולאן הם הלכו? ואין כלל ספק מה ניתן להשיב על שאלה זו. הווה אומר: תנועת ה"שפאָרבער", שהוא לגלג עליה היתה קיימת, פעלה, התפתחה. ידידו אהרן ברסטוביץקי, היחידי בין כל חבורת האופוזיציה ב'בין', שמעולם לא ניתק את קשרי הידידות עם המשורר, מסר את כל כוחותיו ומרצו לתנועה הזאת, וניתן לשער שהוא אף העביר ללייזר וולף משהו ממטען

הפאתוס הטריטוריאליסטי שלו. וכך נהגו גם חברים אחרים. מהם הצטרפו ל'שפאָרבער' מראשיתו, כמו כותב שורות אלו, מהם הצטרפו אליו מקץ תקופה מסויימת, כמו אברהם סוצקבר ושורה שלמה של 'בינים' לשעבר.

התחשק לו ללייזר וולף להשליך מעצמו ולהתנער מן 'הצער והספק', לדלוק אחר ידידיו ולהדביק אותם, להחזיר לעצמו את הנעורים ולמצוא תכלית וטעם בחיים. לא מאוחר מאשר ב־1937 הוא ערך לעצמו חשבון־נפש אידיאי ובחר בדרך הטריטוריאליסטית. החזון הטריטוריאליסטי כבש אותו מבפנים, כחזונו של משורר. בינואר 1938 נתפרסמה בעתון היומי 'אונדזער טאָג' רשימה ובה נכתב ש'לייזר וולף המשורר של חבורת 'יונג־ווילנע'... כותב עתה רומאן, שאירועיו מתרחשים במחצית השנייה של המאה ה־20, לאחר שיפן כבשה את כל אסיה. יפן גם הקימה שתי מדינות של יהודים – אחת בארץ־ישראל ואחת בבירובידזאן. ואילו באוסטרליה הולכת ומוקמת מדינה יהודית שלישית בשם 'פּרילאָנד' (ארץ דרוו). מרשימות אחרות בעתונות נודע, ששם הרומאן הוא ממזרח למערב ועלילתו מורכבת ביותר וסבוכה, אך נעימת ה'פּרילאָנד' מוטעמת בו במידה כזאת, שניתן היה לכנותו 'רומאן טריטוריאליסטי'. בפרוס שנת 1939 השלים המשורר את כתיבת הרומאן, והוא התכוון להוציאו לאור מגילות מגילות, אלא שלא היה לאל ידו – וכתב־היד אבוד אבד יחד עם כל יתר כתבי־היד שלו.

לייזר וולף החל לתור אחר נתיב אל ה'שפאָרבער'. בינתיים התרכזה סביבו חבורה קטנטנה בת ארבעה־חמישה צעירים. אלה היו משוררים באיבם, שגילם לא עלה על גילו בשעה שפרסם את שירו הראשון. ומעניין, ואולי אף אופייני, שמכל יוצרי חבורת 'יונג־ווילנע' הם פנו בבקשת עזרה ומשענת דווקא אל לייזר וולף, האיש הקודר לכאורה. אלא שהם מצאו בו איש בעל לב זהב ומזג חברי, ונטול לחלוטין רגש של קנאה מקצועית או זחיחות־דעת. לייזר וולף העניק לחבורה הצעירה את הכינוי 'יונג־וואָלד' (חורש צעיר), ואף עזר להם להוציא לאור כתב־עת שנשא את אותו הכינוי בכותרתו. הוא גם קרב אותם לרעיון הטריטוריאליסטי. שלושה מחברי 'יונג־וואָלד' הצטרפו ל'שפאָרבער'. אחד מהם היה הירש גליק בן ה־16, המשורר שחיבר אחר כך בגיטו את הימנון הפרטיזנים 'אַל נאָ תאמרו: הִנֵּה דְרָפִי הָאֲחֵרוֹנָה'.

גם ההתנגדות לקבלת לייזר וולף ל'שפאָרבער' רפתה, ולקראת סוף שנת 1938 הוא הצטרף אל התנועה, שעבר עליה בימים ההם תהליך סוער של גידול והרחבה. ולא פעם הוא חזר והכריז בגאווה, שהוא עצמו היה בין אלה, שעמדו ליד עריסתה של תנועת הנוער הטריטוריאליסטית.

בסימפוזיון פתוח של ליגת ה'פּרילאָנד', בראשית ינואר 1939, שנושאו היה 'טריטוריאליזם, תרבות וקיום', ניסח לייזר וולף את דרכו אל התנועה ובזו הלשון: 'בראש וראשונה הייתי קוסמופוליט. אך להלן, בבואי להתעמק בבעיות התרבות של העמים, הגעתי לידי מסקנה, שכל עם ועם מוכרח באורח נורמאלי לחיות ולמצות את חייו בתרבותו ובלשונו. ואילו תרבות עצמית בת־חורין אינה עשויה להתקיים ולהתפתח אלא אם העם מרוכז באיזור גיאוגראפי מסויים וממילא משוחרר מהשפעות זרות.'

לייזר וולף הפך להיות חבר פעיל מאד ב'שפאָרבער'. הוא עמד בראש אחד

הגדרים (המחנות) הבוגרים, ונסע יחד עם אהרן ברסטוביץקי לווארשה כדי לנהל משא-ומתן עם הוועד המרכזי של ליגת ה'פּרֶזִילָאָנְד'. במפגש עם חברי התנועה בווארשה הוא קרא באוזניהם קטעים מן הרומאן שלו 'ממזרח למערב'. להלן הוא השתתף בתעמולת הבחירות של ה'פּרֶזִילָאָנְד' בוויילנה, ובעצמו הופיע ברשימת המועמדים, ואף נבחר לבסוף לגוף העליון של תנועת הנוער – המזכירות המרכזית. הוא חיבר מספר שירי "שפּאַרבער", שאחד מהם 'פּאַרן מיר, פּאַרן מיר אויף שיפּן' (אנו מפליגים, אנו מפליגים באוניות) הציג תמונה נפלאה של הבנייה הטריטוריאליסטית העתידה במלים פשוטות, ילדותיות ושקופות, ספוגות ברעננות קורנת.

השנים 1938-1939 היו אולי השנים המאושרות ביותר בחייו נטולי השמחה והאושר של ליזור וולף. היתה זו שנה גדושה ומלאה בעבודה פוריה, בידידות ובשאיפות. בשנת 1939 יצא לאור בווארשה, באיחור רב, קובץ השירים הראשון שלו 'שוואַרצע פּערל'.

אך במקום לצאת ולהגשים את התקוות הזוהרות של ה'פּרֶזִילָאָנְד', שהיו כה עזות ומפליגות ב'1939 – פרצה ב'1 בספטמבר מלחמת העולם השנייה, שפוררה כל קורטוב של חיים קונסטרוקטיביים והקפאה כל סיכוי חיובי.

פולין המובסת נכבשה ע"י הגרמנים וחולקה בינם לבין ברית-המועצות. וילנה העיר עברה לכתחילה לידי השלטון הסובייטי, אך מקץ שבועות אחדים היא הוחזרה, בבחינת בירתה ההיסטורית של ליטא, לרפובליקה הליטאית כמחווה נדיבה כביכול. אלא שלאחר שבעה חודשים בערך הם כבשו מחדש את כל ליטא יחד עם יתר המדינות הבאלטיות – לאטביה ואסטוניה. מספר לא קטן של צעירים עזב את וילנה בעקבות הצבא האדום. הם חששו בצדק מפני פוגרום מצד אוכלוסיית הרוב הפולנית של וילנה וקיוו, שבמעצמה הסוציאליסטית האדירה והתעשייתית, שאותה היללו כליכך באומר ובזמר, הם ימצאו ביתר קלות עבודה ומגורים, ויוכלו להתקיים טוב יותר מאשר בוילנה הדלה, המרוששת מבחינה כלכלית והחלשה מבחינה מדינית וצבאית.

עם הזרם הזה יצא גם ליזור וולף. הוא ראה בצעד זה סיכוי אחרון להרוויח את לחמו ע"י יצירתו הספרותית, כפי שאמנם זכו לפרנסה לא רעה רבים מסופרי יידיש ברוסיה בימים ההם. יתר על כן, היתה לו אחות באוקראינה, שקראה לו לבוא. זמן רב למדי, עד מרץ 1940, הוא נאלץ לחכות בביאליסטוק, באיזור של פולין הכבוש בידי הסובייטים. כפי שמספרים, הוא נפגע וזועזע מן המגע עם המציאות הסובייטית. אלא שלא היתה עוד אפשרות לשוב כלעומת שבא. הוא הצליח להגיע למינסק, משם – למוסקבה, ומשם אל אחותו. הוא לא הגיע להישגים של ממש בתחום הספרות גם שם. ב'1940 נתפרסמה במוסקבה חוברת בת 48 עמודים בשם 'לידיק און סאַטירע' (ליריקה וסאטירה) עם דברי מבוא של המשורר והמחזאי אהרן קושנירוב. אחרי מותו, ב'1943, נתפרסם במוסקבה קובץ קטן, שכלל 12 שירים בשם 'די ברוינע בעסטיע' (החיה הטורפת החומה); קובץ של שירי-תעמולה נגד הגרמנים הנאצים עם הקדמה של המשורר עזרא פינינברג.

כאשר פרצה המלחמה בין גרמניה הנאצית לרוסיה הסובייטית, עבר ליזור וולף

יחד עם קרובי משפחתו לאוזבקיסטאן, באסיה המרכזית. הוא עבד בבתי-הרושת, בקולחוזים עד שהגיע לעיירה אוזבקית קטנה שְכָרְיִיזְיֶאבָס, מקום בו נאלץ להתקיים בדוחק רב מקליעה ושזירה של חבלי צמר־גפן עבים. מעבודת פרך זו תחת השמש הקופחת הוא הרוויח פרוטות. אגודת הסופרים לא העניקה לו שום סיוע. האקלים הקשה, העבודה המפרכת והמצב הקבוע של רעב־למחצה מהר מאד ערערו את בריאותו. הוא נפטר נפוח־כפן באפריל 1943, בן 33 שנים במותו.

המוות השיגו במקום המקלט המרוחק כמעט בו בזמן, שרוב חבריו מחבורת 'יונג' ויילנע' ותנועת ה'שפּאַרבער' נהרגו וניספו בידי הגרמנים בצידה השני של החזית. משפחתו לא היה לאל ידה לשמור בתוך תוכה של מהומת המלחמה, הפיני והשיבה ממנו את המזוודה שכל יצירתו הספרותית של לייזר וולף, לרבות זו שהביא עימו מזוילנה, היתה ארוזה בה. עד היום הזה לא נתפרסם קובץ מלא של כל יצירתו. המהדורה של 'ציקאָ' אינה מלאה, אינה ערוכה באורח שיטתי ומלאה בעיוותי טקסט מצערים.

שמו של לייזר וולף יכון באחד המקומות המכובדים ביותר בתולדות הספרות הזרשה ביידיש, אך גם בתולדות תנועת ה'פּרֶזִילֶאַנְד', שהוא לא התכחש לרעיונותיה גם בהיותו בעיר ביאליסטוק, שהיתה כבושה בידי הסובייטים, כאשר נשאל על כך עלידי קומוניסט יהודי מכובד. כל ידידיו האישיים מזכירים אותו תמיד מתוך אהדה עמוקה ומבכים את הגורל חסר־הטעם, שלא איפשר לו לשרוד ולהתקיים עד סיומה של המלחמה ולחיות וליצור לצידם עד היום הזה.

הערות

- 1 לייזר וואָלף 1955: לידער, געזאַמלט פֿון לייזער ראָן, אָפּגעקליבן און רעדאַקטירט פֿון ה. לייזיק, 'ציקאָ', ניר־יאָרק. לייזער ראָן: 'לייזער וואָלפֿס לעבנסוועג', שם, 7-42.
- 2 די גאַלדענע קייט 26, 1956, 36-51; ביים לייטנען פּנימער, 1993 33-53. מסה זו תורגמה לעברית, לכל הנכון עלידי דב סדן, וראתה אור בקובץ יהדות פּוּלִיק, ירושלים תשכ"ב, עמ' 81-94.
- 3 לייזר וולף נולד בשנת 1910. לו היה עימנו בחיים, היה מגיע השנה ליום הולדת של 85 שנים. הדברים נכתבו, כאמור, ב־1960.
- 4 הדף המיוחד של העתון 'וילנער טאָג', מיום 11 באוקטובר 1929, הועתק כלשונו בכתב־העת די גאַלדענע קייט, חוב' 101, תל־אביב, 1980. שירו של לייזר וולף 'נאַפּאַלעאָן' משובץ שם בעמ' 68.
- 5 ראָן לייזער 1976: "בין" (דבורה) — ארגון סוציאליסטי של נוער לומד ועובד בוויילנה וסביבתה", גלעד ג', אוניברסיטת תל־אביב, 191-211.